

Raport preliminar privind cercetarea de la Tîrzia Com. Brusturi-Drăgănești, Jud. Neamț

În partea sudică a satului Tîrzia, în dreapta șoselei Tîrgu Neamț — Fălticeni, cercetările noastre au dus la depistarea mai multor movile (16), care, de la început, am presupus că aparțin unui cimitir tumular. În anul 1977, săpăturile arheologice din necropola de la Tîrzia au început prin atacarea unei movile din zona sudică (tumulul nr. 1), care au confirmat că ne aflăm din nou în prezența unor vestigii aparținând „culturii tumulilor carpați”¹.

În anul 1979, săpăturile au continuat prin explorarea tumulilor 2, 3, 4 și 5, toți aflați în partea sudică și centrală a acestui cimitir. Afectați în cea mai mare parte de lucrările agricole, tumulii erau aplatizați, iar complexele funerare mai mult sau mai puțin distruse. Săparea monumentelor s-a făcut în „cruce”, imediat sub stratul arabil, gros de circa 0,15 m—0,25 m, fiind surprinse complexele arheologice².

Tumulul nr. 2, face parte din categoria celor de mici dimensiuni (aproximativ 7 m diametru și circa 0,15 m înălțime), fiind răscolit și aplatizat în cea mai mare parte de lucrările agricole. Din această cauză de la —0,15 m adîncime (imediat sub solul arabil) s-a delimitat un strat de pămînt castaniu, dens și tare ce pare a fi un sol adus de la *ustrinum* (presupunere pe care am făcut-o și în analiza întreprinsă asupra cimitirului de la Branîște — Nemțșor), în care au apărut pînă la —0,30 m fragmente ceramice lucrate la roată și arse secundar, precum și cîteva oase incinerate de animal, din care a putut fi identificată numai o porțiune distală din falanga a II-a de cal (*Equus caballus*).

Singurul complex (fig. 1) oarecum intact a fost surprins în „sfertul” T₂/B, la m₂ pe axul NS și m₁ pe axul EV, la circa —0,32 m adîncime, constînd dintr-o urnă acoperită cu fundul fragmentar al altui vas. Urna este o cană mică sferoidală, lucrată la roată, cu buza rotunjită ușor evazată, gîtul tronconic delimi-

tat printr-o fină nervură de pîntecul bombat și fundul inelar (fig. 5/1); pasta este fină, bine arsă, cenușie (i=83 mm; diam. g.=64 mm; diam. max.=99 mm; diam. fond.=51 mm)³. În interiorul căniței s-a găsit pămînt de umplură și spre fun, doar o mică cantitate de oase incinerate (aproximativ 20 g). Cele 50 de fragmente analizate sînt de mici dimensiuni și prezintă un grad de ardere maxim⁴. Între ele, singurul os uman este o porțiune de 70 mm lungime din treimea superioară a tibiei drepte, fața posterioară cu linia solearului; fragmentul este ușor deformat de foc, iar grosimea compactei este de 2,0—2,2 mm. Vîrsta și sexul defunctului căruia i-a aparținut acest os sînt dificil de precizat; după grosimea compactei și după raza de curbură a porțiunii apreciem că este posibil să fie vorba de un individ cel puțin de vîrstă adultă. Restul materialului, constînd în majoritate din așchii de os compact și țesut spongios, provine din incinerarea unui animal. Șase fragmente reîntregesc o parte din regiunea proximală a falangei a II-a de cal (*Equus caballus*).

În afara situației de mai sus, în T₂/D (fig. 1), a mai apărut o alveolă de teren, pigmentată cu cărbune și, care, inițial, am presupus că este o groapă (nr. 1?). Mai adăugăm că solul viu, galben-vinețiu, clisos, începe de la circa —0,40 m adîncime.

Încercînd reconstituirea variantei de ritual folosită în cadrul acestui tumul, nu putem reține ca fapt cert decît o depunere simbolică în urnă a cîtorva fragmente rezultate din incinerarea unui individ adult și a unui cal. Avînd în vedere identificarea în stratul castaniu a unor resturi de oase incinerate, considerăm că ar fi fost posibilă și existența altor complexe rituale.

Tumulul nr. 3. Movila este, de asemenea, de mici dimensiuni (circa 8 m diametru și 0,10—0,15 m înălțime) și destul de afectată de lucrările agricole. După îndepărtarea pămîntului de arătură s-au ivit, într-un strat

TÎRZIA 1979
TUMULUL NR. 2

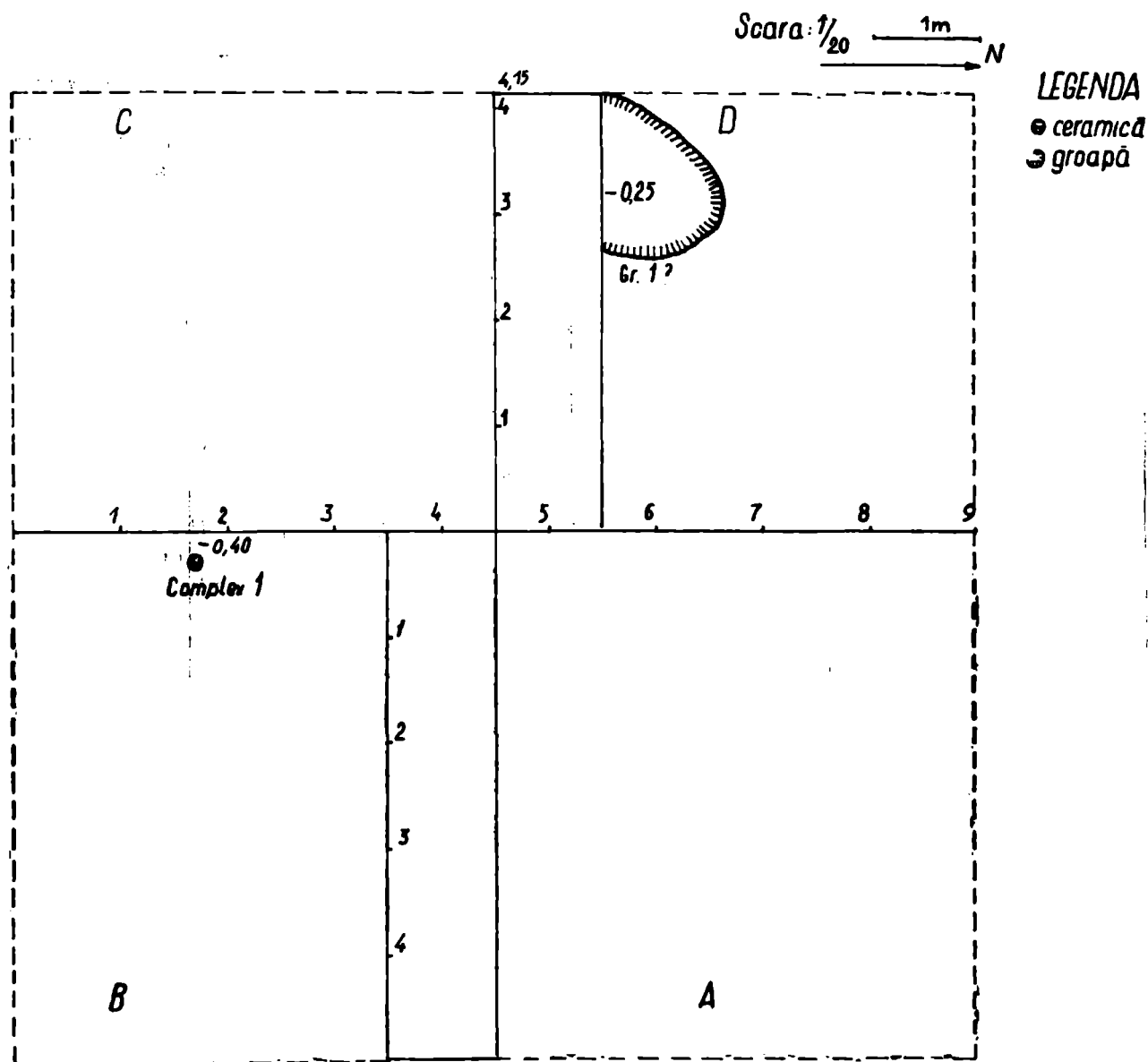

Fig. 1. Tîrzia-Brusturî. Planul tumulului nr. 2.

gălbui-cenușos, afinat (încă arabil), pigmentat de cărbune, mici fragmente ceramice arse secundar. Al doilea strat căruia îi atribuim aceeași origine ca și în cazul tumulului precedent, este castaniu, dens și tare, mai puternic pigmentat. În T₃/B, la m₂ — m₄ pe axul EV și m₀—m₂ pe axul NS, au apărut fragmentele unui vas mare, lucrat cu mîna, dintr-o pastă proastă, friabilă. Tot în acest „sfert”, spre centrul tumulului (m₁—m₃ pe axul NS și m₂—m₄ pe axul EV), s-a conturat la — 0,25 m adîncime, o pată de cărbune și pămînt mai negru, groasă de aproximativ 6 cm, notată *complexul nr. 1* (fig. 2). Dede-

subt, la — 0,38 m adîncime, s-a surprins o a doua concentrare masivă de cărbune, pentru ca la — 0,57 m să găsim o arsură roșie-portocalie; în continuare, pînă la — 1,75 m adîncime era un pămînt negru, curat. Pe toată suprafața tumulului pămîntul viu apare după 0,50 m adîncime.

În marotorul NS dintre T₃/A și T₃/D (vezi fig. 2), la — 0,25 m adîncime, în solul castaniu-gălbui, s-a găsit un mic vas-urnă plin cu pămînt și doar cîteva oase incinerate. Urna, care s-a spart la gură în momentul descoperirii, este un borcan, puternic ars secundar, lucrat cu mîna dintr-o pastă grosi-

TÎRZIA 1979
TUMULUL NR. 3

1m

LEGENDĂ

- ceramica
- cărbune
- arsură roșie
- urnă

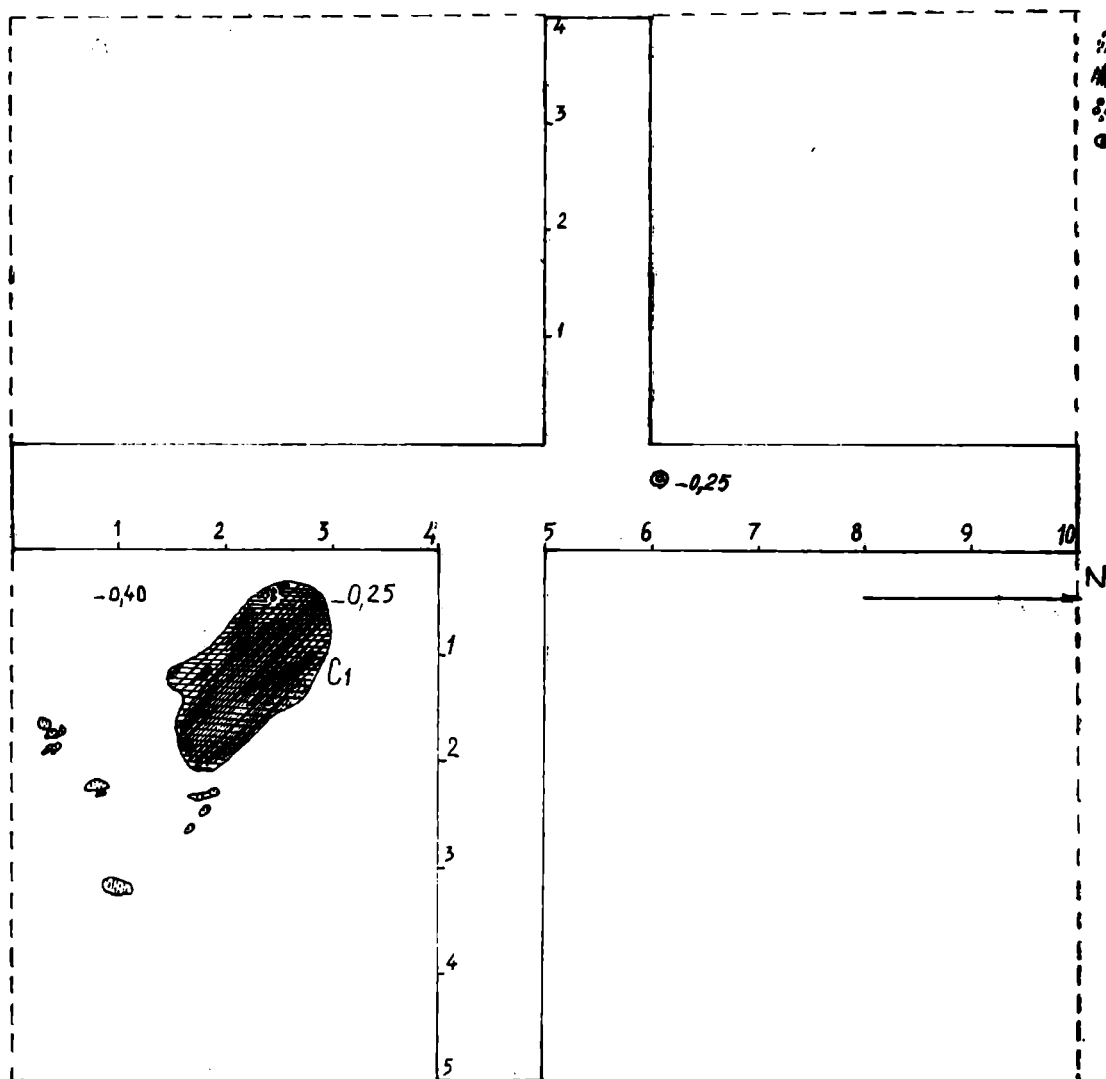

Fig. 2. Tirzia-Brusturi. Planul tumulului nr. 3.

eră, friabilă, arsă prost, cu șamotă, nisip și pietre minuscule; pasta are culoarea cărămiziu-gălbuie, iar la exterior, vasul este brun cu pete mai negre, gălbui sau cărămizii. Buza este ușor evazată și rotunjită, zona maximei curburi este bombată, iar fundul drept ($l=63$ mm; diam. gurii=49 mm; diam. max.=66 mm; diam. fond=43 mm) (fig. 5/2). Din cauza deranjamentelor nu am putut identifica groapa urnei. Vasul conținea o foarte mică cantitate de oase (circa 25 g), constând din fragmentele mici, multe dintre ele dificil de diagnosticat. Numai câteva dintre ele sînt umane, doar două reîntregind o porțiune din diafiza radiusului. Grosimea compactei de maximum 1,2 mm, raza de curbură și unghiul crestei interosoase, ne

permit să apreciem că au aparținut unui copil mic, posibil sub 5 ani. Mai multe fragmente de diafiză, cu grosimi ale compactelor foarte mari, reconstituie o porțiune din zona orificiului nutritiv al humerusului unui cal.

Cantitatea redusă de material osteologic face imposibilă obținerea altor precizări și întrucît ea reprezintă tot ce s-a descoperit în acest tumul, trebuie să acceptăm în situația de față că monumentul a cuprins doar o urnă cu cîteva oase incinerate de copil și cal.

Tumulul nr. 4. Și în acest caz s-au constatat deranjamente de aceeași natură, ca și la ceilalți tumuli. Avînd aproximativ dimensiuni asemănătoare cu cele ale movilelor precedente, de la suprafața sa s-a recoltat o cantitate mai mare de fragmente ceramice arse

secundar şi oase incinerate ; arsura şi cărbunele, într-o cantitate mai mare, erau dispuse mai cu seamă spre zona sud-estică a monumentului (T4/B), unde, după cum vom vedea, era plasat complexul nr. 1. Printre oasele incinerate, recoltate de la suprafaţă (circa 160 g), au fost identificate şi 5 fragmente craniene de om : patru dintre ele sînt mici şi au tabla externă desprinsă, unul singur, precis localizabil, reprezintă o porţiune din squama occipitală, robust, cu caractere masculine. Restul materialului provine din incinerarea unui animal mare şi ne oferă suficiente piese de diagnostic pentru specia *Equus caballus* (cal) : un fragment de zonă simfizară mandibulară, o porţiune din zona orificiului nutritiv al tibiei drepte, o bucată din calcaneul drept, un fragment proximal din falanga a I-a etc. Dealtfel, complexele arheologice au apărut aproape de suprafaţă, ca şi stratul castaniu, dens, pigmentat, surprins între — 0,15 m—0,40 m adîncime ; solul castaniu conţinea ceramică fragmentară arsă secundar şi oase incinerate. Oasele (cantitativ destul de puţine), provin în totalitate din incinerarea unor animale. După grosimile compactelor diafizare credem că alături de resturi de animal mare (cal) apar şi câteva fragmente dintr-un animal mai mic (ovicaprin ?).

Complexul nr. 1 s-a descoperit în partea vestică a tumulului (fig. 3), la aproximativ — 0,15 m adîncime, prezentîndu-se ca o masă de arsură neagră, cărbune, numeroase fragmente ceramice arse secundar şi o mare cantitate de oase incinerate, totul avînd o grosime de 0,5 cm—1,5 cm. În unele locuri, complexul are întreruperi cauzate, de asemenea, după cum bănuim, tot de lucrările agricole. Cele aproximativ 500 g de oase incinerate s-au găsit inegal repartizate pe suprafaţa complexului, cea mai mare parte fiind recoltate din martorul C/D. Printre ele s-au identificat : două mici fragmente craniene de om, resturi de cal (un fragment din diafiza radiusului, două porţiuni din epifiza proximală a falangei a II-a, o mică bucată din falanga a III-a etc.), precum şi alte câteva oase de la un animal mai mic, indeterminabil ca specie.

În afara situaţiilor prezentate, tumulul nr. 4 a mai dat la iveală şi 5 gropi, două (2 şi 4) din exteriorul complexului, celelalte (1, 3 şi 5), suprapuse de către acesta (fig. 3).

Groapa nr. 1 din T 4/D, la m 5 pe axul EV şi m 6 pe axul NS, s-a delimitat la — 0,25 m adîncime ; circulară în plan (diam. — 0,20 m) şi cilindrică în secţiune (0,22 m adîncime), conţinea bucăţi de cărbune, fragmente ceramice arse secundar şi câteva foarte mici oase incinerate, nedeterminabile.

Groapa nr. 2, avînd aceeaşi formă şi dimensiuni ca şi cea precedentă, s-a descoperit la — 0,40 m adîncime, în T 4/D (m 7 pe axul NS şi m 1 pe axul EV), fiind adîncă de circa 0,10 m. În partea superioară a gropii au apărut mai multe fragmente ceramice dintr-un vas mai mare ; sub acestea erau şi alte bucăţi de vase arse secundar, cărbune şi, spre fund, câteva oase incinerate de animal.

Groapa nr. 3 s-a conturat la aproximativ — 0,25 m, în T 4/C şi în martorul C/D (m 2 pe axul EV şi m 5 pe axul NS) ; are forma unui sac, cu fundul neregulat (la — 0,48 m—0,55 m) ; conţinutul ei constă din câteva fragmente ceramice arse secundar, foarte mult cărbune şi, doar, câteva mici oase incinerate de animal.

Groapa nr. 4 a apărut la m 3 din martorul B/C, la — 0,40 m adîncime. Are o formă cilindrică, cu fundul la — 0,58 m. Demontarea ei a dat la iveală cărbune, fragmente ceramice arse secundar şi oase incinerate, în majoritate din diafize ; s-a identificat o porţiune din diafiza tibiei stîngi de cal, căruia, probabil, îi aparţine şi restul materialului.

Groapa nr. 5, aflată la m 3 de pe axul EV dintre T 4/C şi T 4/D, la adîncimea de — 0,34 m, conţinea un vas-urnă, acoperit cu un capac fragmentat, ars secundar, de culoare roşu-cărmiziu. Urna este o oală lucrată la roată dintr-o pasă bună, bine aleasă şi bine arsă, cenuşie, cu un slip negru la exterior (fig. 5/3). Are gura evazată şi buza rotunjită, răsfrîntă ; gîtul scurt, se delimitează printr-o nervură fină de umărul înalt, profilat puternic ; fundul inelar are un mic umbo (i — 182 mm ; diam. g. — 138 mm ; diam. max. — 183 mm ; diam. f. — 84 mm). Vasul-urnă conţinea oase incinerate ale unui defunct adult, bine curăţite şi fără a avea adăugate vreun alt material. Deşi sînt prezente toate părţile scheletului, cantitatea totală de oase (circa 550 g) reprezintă cel mult o treime din cantitatea normală. Fragmentele sînt de dimensiuni variabile, bine conservate, cu multe posibilităţi de reîntregire. Din craniu s-au reconstituit o porţiune din squama frontalului (grosimea maximă 7,5 mm—7,8 mm), cu creasta sagitală internă şi sutura coronară stîngă ; zigomaticul stîng (întreg) robust, cu suprafaţa rugoasă, puternic modelată. Din scheletul postcranian semnalăm (pentru diagnosticul sexului şi vîrstei) : cavităţea glenoidă a scapulei drepte cu diametrele de 39 şi 26 mm ; simfiza pubiană în faza a I-a de evoluţie ; fragmente din epifizele sudate ale oaselor lungi etc. Judecînd după caracterele dimensionale prezentate, precum şi după inserţiile musculare foarte puternice, individul este fără îndoială de sex masculin. Vîrsta adult tînăr ne este relevată

TÎRZIA 1979
TUMULUL NR. 4

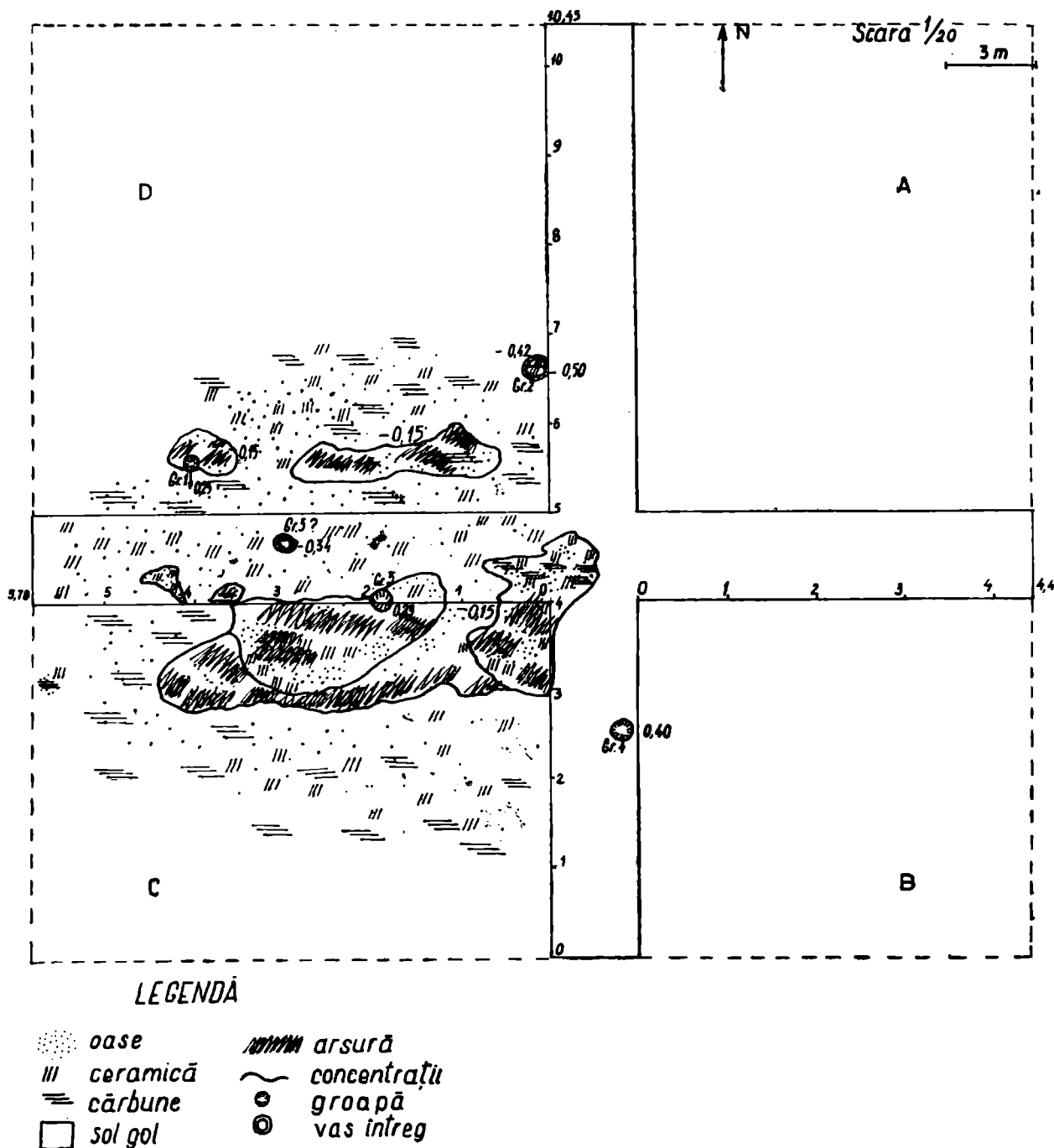

Fig. 3. Tirzia-Brusturi. Planul tumulului nr. 4.

de simfiza pubiană și de resturile de suturi craniene deschise.

Rezumind, în acest tumul au fost depuse oasele incinerate ale unui bărbat adult tânăr, ale unui cal și ale unui animal mai mic (ovicaprine?). Pornind de la observațiile din teren și analiza materialelor rezultate, presupunem că varianta de ritual folosită a

fost următoarea : de pe rugul funerar s-au recoltat oasele principale ale bărbatului, care au fost depuse în urnă, în celelalte gropi fiind aduse alte resturi ; deasupra acestora au fost puse și alte materiale de pe rug (ose incinerate de animale și de om, fragmente ceramice etc.), care au alcătuit ceea ce am înțeles prin complexul nr. 1 ; în fine, toate

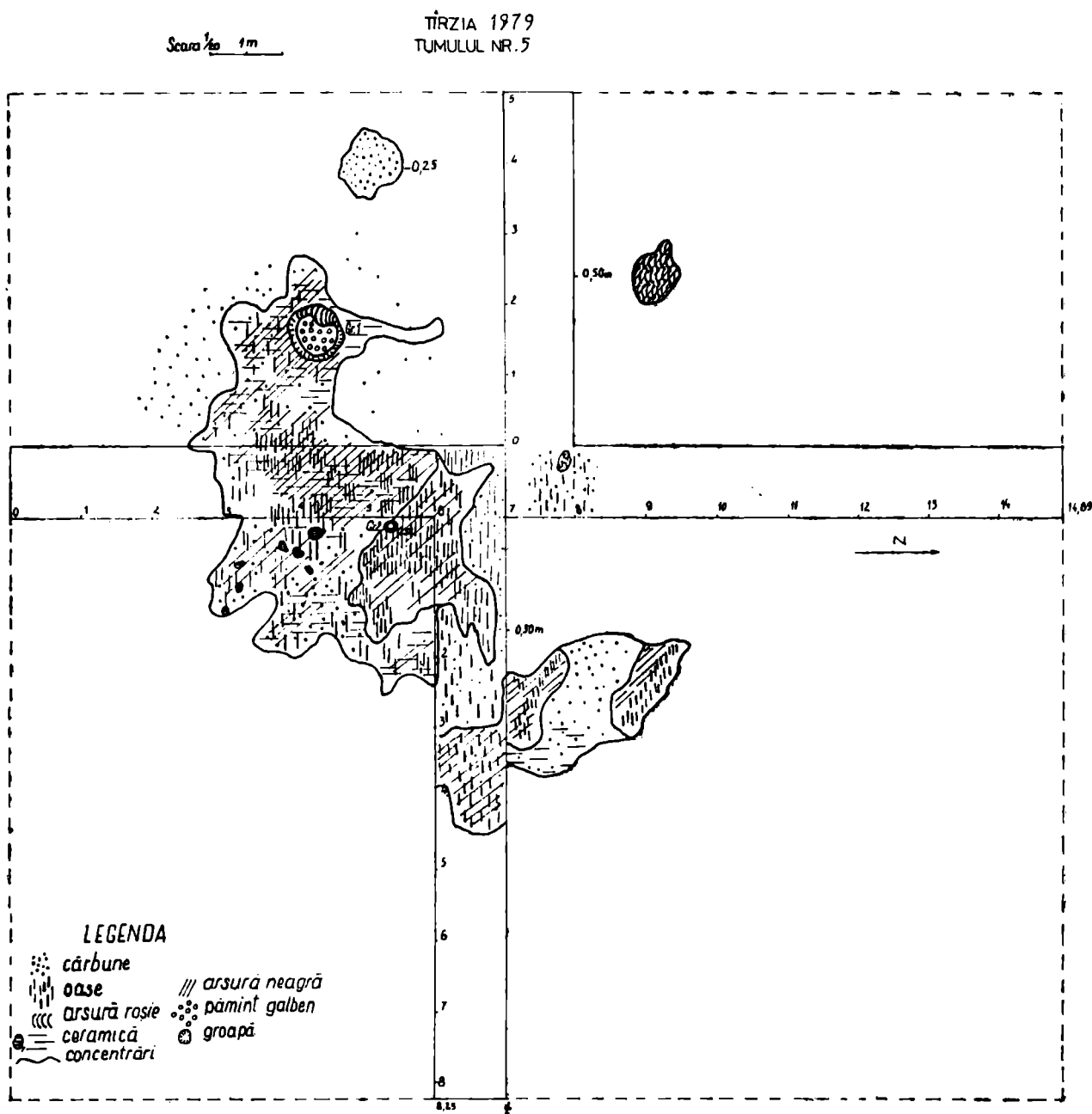

Fig. 4. Tirzia-Brusturi. Planul tumulului nr. 5.

acestea au fost acoperite cu pământul adus de la locul incinerării care, conținea, de asemenea, unele resturi de la ardere; restul monumentului (mantaua) proteja toate acestea.

Tumulul nr. 5, mai bine conservat, era mai reliefat decât cei menționați pînă acum, avînd aproximativ 10 m diametru și 0,20 m—0,25 m înălțime. De la suprafața sa s-au strîns mai multe fragmente ceramice arse secundar și oase incinerate (diafize) de animal mare. Între — 0,15 m—0,20 m adîncime s-a delimitat complexul nr. 1, aflat, de asemenea, în partea vestică a movilei. El este alcătuit din-

tr-o masă de arsură neagră, pe alocuri roșietică, cărbune, foarte multe oase calcinate și fragmente ceramice arse secundar; se observă o concentrare a acestora spre partea centrală a movilei (fig. 4), mai ales în T 5/B, pe circa 1 m², unde atinge o grosime de 0,07 m (0,03 m reprezintă oasele incinerate), comparativ cu 0,05 m grosime în alte părți ale complexului. Oasele incinerate, aflate într-o foarte slabă stare de conservare, aproape de loc reintregibile, au o culoare alb-gălbuie (gradul de ardere maxim). Au fost identificate oase de om, cal și ovicaprine. Cantitativ, cele trei specii au o participare foarte in-

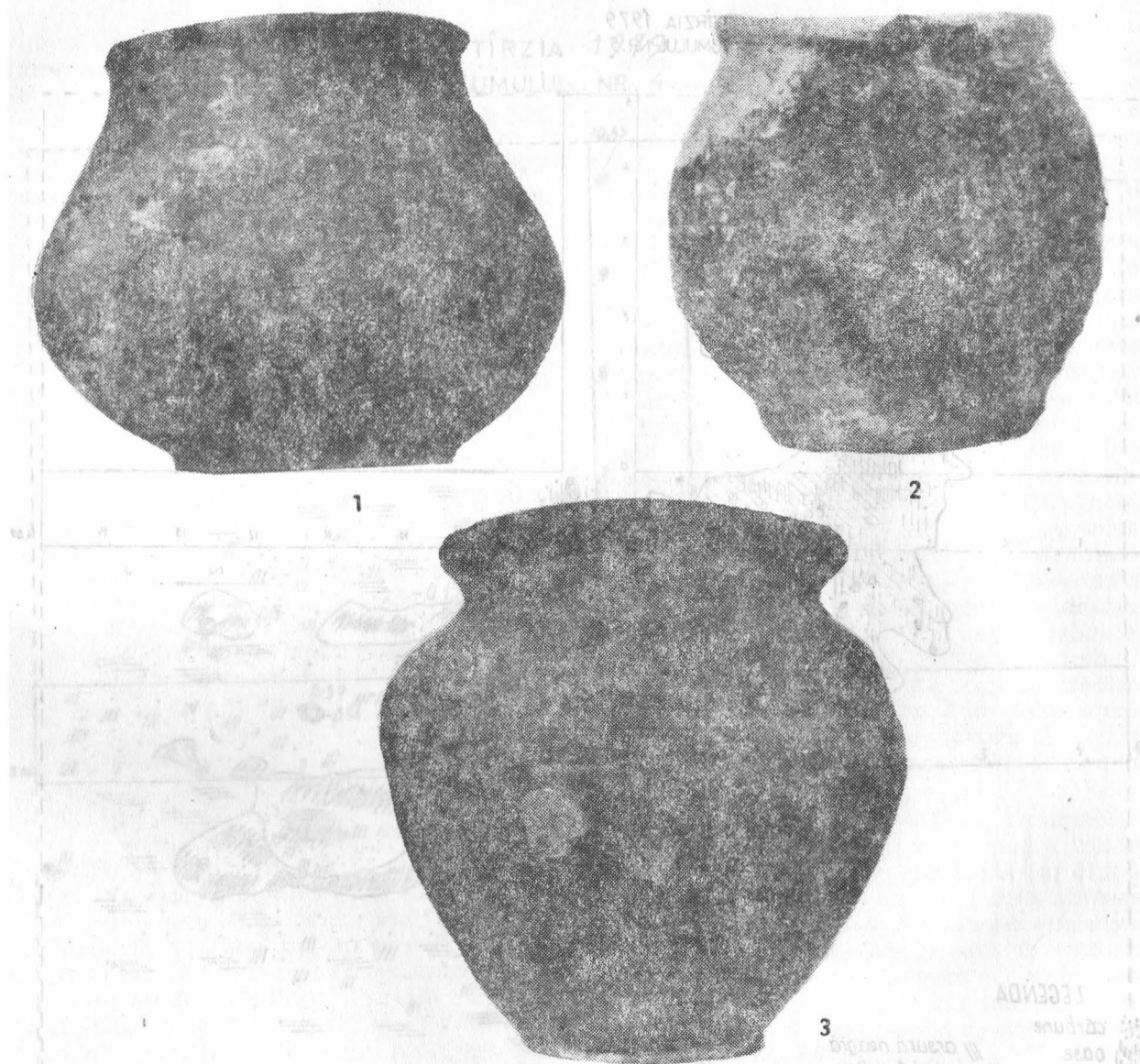

Fig. 5. Tîrzia-Brusturi (1979). 1. urna din tumulul nr. 2 ; 2. urna din tumulul nr. 3 ; 3. urna din tumulul nr. 4.

gală (din 2 100 g de oase numai 30 g sînt umane, iar din rest, majoritatea sînt de cal). Oasele de om provin în special de la craniu : o porțiune din frontal, cu marginea supra-orbitală (întreagă) ascuțită feminină ; un mic fragment din creasta sagitală internă a frontalului ; alte 30 mici fragmente din calota craniană (în general cu tabla externă desprinsă) avînd grosimi de maximum 3,5 mm ; sfenoid ; procesul frontal al maxilarului drept (întreg) și o porțiune din stîngul ; o bucată mai mică din lama internă a mandibulei cu alveolele I_2 — M_1 stînga, precum și 8 fragmente dinți. Din scheletul post-cranian au fost găsite doar două fragmente : axisul (aproape întreg) și o mică porțiune de radius (sau cubitus) cu grosimea compactei de 2,0 mm. Mai remarcăm că pe un fragment

din osul temporal se observă impregnări cu oxizi verzi de cupru. Avînd la dispoziție numai aceste elemente, diagnoza sexului și vîrstei defunctului devine o problemă delicată, resturile putînd aparține unei femei de vîrstă subadult/adult sau unui individ masculin de vîrstă infans II/adolescent ; optăm, totuși, pentru prima variantă. Calul este destul de bine reprezentat, fragmentele provenind din toate părțile scheletului unui singur exemplar. Ca piese pentru diagnosticul speciei amintim : ambele stînci temporale ; o porțiune din tibie în conexiune cu un fragment de astragal ; bucăți din semilunar, piramidal, pisiform, falange, sesamizi, vertebre etc. Din ovicaprine au fost depistate doar 50 de fragmente, între care unul de cap femural (epifiza desprinsă) și altul

de ulnă (zona articulară proximală). Numărul mic de fragmente este explicabil în contextul acestui tumul, prin starea de conservare slabă a materialului, care nu ne-a permis o separare exhaustivă. Apreciem că resturile în discuție aparțin unui singur individ de 2,5—3 ani.

În „sfertul” C, la m 4—m 5 pe axul NS și m 1—m 2 pe axul EV, la circa —0,40 m adâncime, a apărut *groapa nr. 1*, în formă de sac (0,75 m diametru) și cu fundul rotunjit (la —1,16 m); la suprafață era conturată printr-o linie de arsură neagră în afară și roșu-portocalie spre interior; umplutura era alcătuită din multă arsură cărămizie, masivă, arsură neagră, cărbune și pământ galben.

După demontarea complexului nr. 1, în T 5/B, la m 6 pe axul NS și m 1 pe axul EV, la circa —0,36 m adâncime, am surprins *groapa nr. 2*. Aflată sub complexul nr. 1 (la 0,06 m), era despărțită de acesta printr-o căpăcuială fină de pământ galben-lutos, gros de 0,01 m — 0,03 m. Avem o formă semisferică, cu un diametru de aproximativ 0,20 m și o adâncime de 0,07 m. În această groapă s-au găsit foarte multe fragmente ceramice arse secundar, cărbune, arsură neagră și mici oase incinerate nedeterminabile.

Descrierea de mai sus ne sugerează că în acest caz, oasele incinerate ale defunctului (posibil femeie), împreună cu alte resturi strânse de pe rug, printre care și cele ale unui cal și ale unui ovicaprin, au fost puse deasupra unor amenajări anterioare (încă neprevizate), alcătuind complexul nr. 1⁵.

Rezultatele cercetărilor de pînă acum, deși le considerăm într-o fază incipientă, le apreciem ca fiind, totuși, edificatoare pentru a încadra cimitirul de la Tîrzia, alături de cele de la Branîște și Gura Secului (satul Nemțior, com. Vinători, jud. Neamț), în așa-numita „cultură a tumulilor carpatici”⁶. Socotim că descoperirile menționate alcătuiesc un grup cultural nou pe teritoriul țării noastre, Nemțior—Tîrzia, care poate fi încadrat cronologic în secolul III e.n., cu precădere în a doua jumătate a sa⁷. Deși nu sîntem în măsură să precizăm în detaliu unele aspecte ale ritualului funerar, credem că în viitor, cercetarea noastră va putea contribui la o mai bună înțelegere a evoluției obiceiurilor de înmormîntare din epoca respectivă.

NOTE

¹ Între anii 1974—1976, prin cercetările arheologice de la Branîște—Nemțior (com. Vinători, jud. Neamț) această cultură a fost atestată pentru prima dată pe teritoriul României. În anii următori s-a adăugat și descoperirea asemănătoare de la Gura Secului, același sat (vezi și Dacia, N.S., 24, 1980, sub tipar).

² Colaborarea noastră de pe șantierul Branîște—Nemțior (vezi N. Mirițoiu și M. St. Udrescu, Dacia, N.S., 24, 1980, sub tipar), ne-a făcut să credem că este mult mai util de a prezenta rezultatele cercetărilor noastre complexe (arheologice, antropologice și arheozoologice) într-un studiu comun.

³ Groapa în care a fost depusă urna nu a putut fi surprinsă, datorită distrugerilor amintite.

⁴ Despre metodologia cercetării antropologice a oaselor incinerate, vezi mai recent N. Mirițoiu și M. St. Udrescu, *op. cit.*, nota 3.

⁵ Pentru cantitatea redusă de oase din defunct vezi, de asemenea, aceeași lucrare (Dacia, N.S., 24, 1980 sub tipar).

⁶ M. Iu. Smișko, *Karpatski kurgani perșoi polovini I tysiaçolittia našoi eri*, Kiev, 1960; L. V. Vakulenko, *Pam'iatki pidgr'ia Ukraïns'kih Karpat perșoi polovini I tysiaçolittia n.e.*, Kiev, 1977.

⁷ V. Mihăilescu-Bîrliaba, Dacia, N.S., 24, 1980, sub tipar.

RAPORT PRÉLIMINAIRE SUR LES RECHERCHES DE TÎRZIA (COMM. BRUSTURI—DRĂGĂNEȘTI DÉP. DE NEAMȚ)

RÉSUMÉ

Les auteurs présentant une analyse complexe, archéologique et anthropologique, d'une nécropole tumulaire, caractéristique pour le nouvel horizon culturel découvert en Moldovie, celui des „tumulus carpathiques”.

Comme particularités, sont mises en évidence les pratiques rituelles: les os humains calcinés déposés en urnes, accompagnés parfois des os de cheval.

La nécropole appartient à la seconde moitié du IIIe siècle de n.è.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Tîrzia—Brusturi, dép. de Neamț. Plan du tumulus n°2.

Fig. 2. Tîrzia—Brusturi, dép. de Neamț. Plan du tumulus n°3.

Fig. 3. Tîrzia—Brusturi, dép. de Neamț. Plan du tumulus n°4.

Fig. 4. Tîrzia—Brusturi, dép. de Neamț. Plan du tumulus n°5.

Fig. 5. Tîrzia—Brusturi, dép. de Neamț. (1979). 1 urne provenant du tumulus n°2; 2 urne provenant du tumulus n°3; 3 urne provenant du tumulus n°4.